

8 DISCUSSIE

8.1 Inleiding

Het onderzoek dat in dit proefschrift wordt beschreven is halverwege 1993 van start gegaan. Sinds die tijd hebben er wat betreft de plaatsing van kinderen met Downs syndroom weer veranderingen plaatsgevonden. Het aantal kinderen met Downs syndroom dat naar het reguliere onderwijs toegaat is gegroeid en de overheid is bezig haar beleid aan de nieuwe ontwikkelingen aan te passen. Dit heeft consequenties voor het interpreteren van de onderzoeksresultaten. In 8.2 worden per deelonderzoek kanttekeningen geplaatst bij de onderzoeksresultaten. Vervolgens wordt er een slotbeschouwing gegeven over de integratie van kinderen met Downs syndroom in het reguliere basisonderwijs (8.3). In 8.4 worden aanbevelingen gedaan aan de basisscholen hoe ze de opvang van de leerlingen met Downs syndroom zouden kunnen verbeteren. In de laatste paragraaf worden suggesties gedaan voor verder onderzoek.

8.2 Kanttekeningen bij de onderzoeksresultaten

Deelonderzoek I

De eerste kanttekening heeft betrekking op de veroudering van de onderzoeksresultaten. Een nadeel van het doen van onderzoek naar een nieuwe ontwikkeling, zoals de integratie van kinderen met Downs syndroom, is dat de onderzoeksresultaten al snel achterlopen op deze nieuwe ontwikkelingen. Dit geeft problemen voor de generaliseerbaarheid van de resultaten. De problemen rond de aanmelding van een leerling met Downs syndroom zullen voor de ouders die in deze nog een pioniersfunctie hebben vervuld anders zijn, dan de ouders die nu hun kind met Downs syndroom op de basisschool aanmelden. Hoewel voor de meeste basisscholen een verzoek tot plaatsing van een leerling met Downs syndroom nog nieuw is, zal het besluit tot plaatsing positief beïnvloedt kunnen worden door de ervaringen die andere basisscholen hebben opgedaan met deze opvang. Veel scholen die in schooljaar '93/'94 meededen met het onderzoek hebben het besluit om de leerling met Downs syndroom aan te nemen, genomen in een periode dat dit nog hoogst ongebruikelijk was. Scholen die nu voor deze keuze staan, hebben meer informatie tot hun beschikking en zijn op de hoogte van het nieuw in te voeren beleid van de leerlinggebonden financiering

die de plaatsing van leerlingen met een handicap beter mogelijk moet maken. Van overheidswege wordt de opvang van leerlingen met een handicap steeds meer beschouwd als behorend bij het takenpakket van het reguliere basisonderwijs. Het moeten overtuigen van basisscholen dat de opvang van een leerling met Downs syndroom mogelijk is, zal waarschijnlijk steeds minder vaak nodig zijn.

Een ander voorbeeld van een mogelijk verouderd onderzoeksresultaat is het opleidingsniveau van de ouders. Het gemiddelde opleidingsniveau van de ouders in de onderzoekspopulatie is hoog. Omdat het plaatsen van een kind met Downs syndroom in het reguliere basisonderwijs vanzelfsprekender en daarmee waarschijnlijk ook makkelijker is geworden, spelen het doorzettingsvermogen en de overtuigingskracht van ouders minder een rol bij het geplaatst krijgen van hun kind. Het is dus denkbaar dat er nu meer leerlingen met Downs syndroom in het reguliere onderwijs zitten waarvan de ouders een lager opleidingsniveau hebben. Fraser en Sadnovick (1976) hebben enige samenhang gevonden tussen het intelligentieniveau van de ouders en dat van hun kind met Downs syndroom. Een veranderende ouderpopulatie kan dus ook een veranderende leerlingpopulatie betekenen. Misschien niet alleen in het niveau van de leerlingen die binnenstromen, maar misschien ook in de tijd die ouders extra (kunnen of willen) investeren in de school.

Een tweede kanttekening die bij dit onderzoek geplaatst kan worden is het feit dat veel resultaten gebaseerd zijn op subjectieve gegevens van ouders en scholen. Zowel ouders als scholen stoppen vaak veel energie in de opvang van de leerling met Downs syndroom. Ze zullen al deze inspanningen niet graag negatief beoordelen. De kans bestaat dat ze vooral oog hebben voor positieve aspecten. Ouders zullen blij zijn met alle contacten die hun kind heeft met medeleerlingen. Sociale motieven spelen immers een belangrijke rol bij de keuze voor het reguliere onderwijs. Wanneer leerkrachten vol enthousiasme veel tijd steken in de opvang van de leerling met Downs syndroom zullen ouders al snel tevreden zijn. Zeker wanneer deze opvang nog een nieuw fenomeen is op de basisschool. Het benadrukken van de positieve aspecten kan ook voortkomen uit wat Kraijer (1995) noemt de eventuele relatie tussen verwerkingsproblematiek wat betreft de ontwikkelingsbeperking van het kind en de schoolkeuze van de ouders. Misschien dat dit bij sommige ouders een rol speelt, maar zeker niet bij alle ouders. In 5.3.1 kwam al ter sprake dat een ouderpaar in eerste instantie koos voor het KDC en pas kozen voor de basisschool toen hun kind geleerd had te functioneren in een groep. Een ander ouderpaar met twee kinderen met Downs syndroom koos voor één kind wel en voor hun andere kind niet voor het

reguliere onderwijs. Volgens eigen zeggen kozen ze voor beide kinderen de school die het beste bij hun kind paste.

Waarschijnlijk had een aanzienlijk deel van de basisschoolleerkrachten zal erg lage verwachtingen van het leerproces van de leerling met Downs syndroom. Deze leerkrachten werden echter enthousiast over het spoediger verlopen van het (cognitieve) leerproces dan ze bij voorbaat verwacht hadden. Nu er steeds meer bekend wordt over de mogelijkheden van kinderen met Downs syndroom (zie ook 6.3) zullen de verwachtingen ook veranderen. De kans bestaat dat door vele positieve verhalen van betrokken scholen en ouders en van positieve aandacht in de media, leerkrachten hogere verwachtingen zullen krijgen over het leerproces van de leerling met Downs syndroom. Dit kan het gevaar inhouden dat de motivatie van de leerkracht daalt wanneer de prestaties van de leerling met Downs syndroom tegenvallen.

Deelonderzoek II

De bezwaren die voor deelonderzoek I gelden, wat betreft het al weer achterlopen op nieuwe ontwikkelingen en de subjectieve beleving van ouders en scholen kunnen ook op dit deelonderzoek van toepassing zijn. Wat betreft de subjectieve beleving kan aangesloten worden bij de bevindingen die hierboven zijn beschreven. Vermoed kan worden dat ouders en leerkrachten na alle inspanningen om van de plaatsing op de basisschool een succes te maken niet graag negatief oordelen over die periode en dus vooral de voordelen zien.

Ook bij dit deelonderzoek geldt de kanttekening dat het nieuwe rugzak-beleid van invloed kan zijn op het verwijzen van leerlingen met Downs syndroom en de resultaten van het onderzoek dus enigszins achterhaald kunnen zijn. Volgens het rugzak-beleid moet voor elke geïndiceerde leerling een handelingsplan opgesteld worden (Ministerie van OC&W, 1996). Dit plan moet worden opgesteld in overleg met de ouders. In dit plan moet de school aan de ouders duidelijkheid geven over de eigen mogelijkheden en grenzen van zorg en over het perspectief van de leerling. Het handelingsplan zal jaarlijks aan de hand van een voortgangsrapportage van de school geëvalueerd worden. Die evaluatie kan leiden tot wijzigingen van het plan of tot beëindiging van de overeenkomst tussen school en ouders. Door dit handelingsplan zullen scholen dus duidelijk moeten aangeven waar de eventuele problemen liggen. Ze moeten op schrift stellen wat ze gedaan hebben om deze problemen op te lossen. Scholen moeten in ieder geval aantonen dat ze zich inspannen om de leerling zo lang mogelijk op school te houden. Dit zou kunnen leiden tot een verandering in het aantal verwijzingen en misschien ook in de redenen voor verwijzen. Het zou er in ieder

geval toe moeten leiden dat het verwijzen omdat leerkrachten niet voldoende achter de integratie staan niet meer voorkomt. Ook het verwijzen vanwege het te weinig kunnen bieden in het leerproces zal misschien minder snel voorkomen. Scholen moeten in ieder geval duidelijk kunnen aantonen dat ze de leerling geen passend leeraanbod kunnen bieden. De sociaal-emotionele problemen die soms leiden tot verwijzing zullen door de nieuwe beleidsontwikkelingen waarschijnlijk niet voorkomen kunnen worden.

Deelonderzoek III

In het derde deelonderzoek is met behulp van verschillende instrumenten getracht iets te zeggen over de sociale positie van de leerling met Downs syndroom in het reguliere onderwijs. Er is getracht een zo breed mogelijk beeld te schetsen van de sociale integratie van de leerlingen met Downs syndroom in groep 3 van de basisschool. Deze brede invalshoek heeft als voordeel dat er in relatief korte tijd veel informatie verzameld kan worden. Een nadeel kan zijn, dat er soms niet voldoende 'de diepte' in wordt gegaan. Uit het onderzoek is duidelijk geworden dat de leerling met Downs syndroom minder interacties heeft met klasgenoten dan de medeleerlingen. Over de inhoud en de kwaliteit van deze interacties valt echter nog weinig te zeggen. Misschien heeft de leerling met Downs syndroom dan wel minder interacties, maar leert de leerling er wel veel van en haalt de leerling uit deze interacties wel veel voldoening. De ouders en leerkrachten lijken zeker niet ontevreden over de contacten die de leerling met Downs syndroom heeft met medeleerlingen.

Alle leerkrachten geven aan dat ze bezig zijn om de contacten tussen de leerling met Downs syndroom en de medeleerlingen te bevorderen. Zo geven de meeste leerkrachten de leerling met Downs syndroom een gunstige plaats in de klas en wordt de leerling met Downs syndroom actief betrokken bij de activiteiten in de klas. Of het bevorderen van de contacten erg gestructureerd plaatsvindt is de vraag. Ook is nog niet duidelijk of de maatregelen die de leerkracht neemt de contacten ook daadwerkelijk bevordert. Het lijkt er zelfs op dat leerkrachten soms dingen doen die de contacten juist niet bevorderen. Zo krijgen de meeste leerlingen met Downs syndroom een deel van de tijd les buiten de klas. Een enkele leerling zit ook af en toe nog in groep 2, om wat meer te spelen. Hierdoor heeft de leerling minder kans om in de eigen groep contacten te onderhouden en wordt de uitzonderingspositie van de leerling met Downs syndroom benadrukt. In paragraaf 7.2.2 worden enige kritische kanttekeningen geplaatst bij het gebruik van sociometrische schalen. Ondanks de genoemde bezwaren is toch gekozen voor een gebruik van deze schaal, omdat het duidelijk een signalerende

functie kan hebben. Noemen medeleerlingen de leerling met Downs syndroom vaak als iemand die ze niet aardig vinden, is er zeker iets aan de hand. Wordt de leerling met Downs syndroom vaak als aardig genoemd, is dat een positief teken. Hoewel dat ook de uitzonderingspositie van de leerling met Downs syndroom kan aangeven. Als een leerkracht vaak benadrukt dat de leerling met Downs syndroom lief/aardig is, benadrukt de leerkracht hiermee ook het anderszijn van de leerling. Leerkrachten vragen soms aan de leerlingen extra rekening te houden met de leerling met Downs syndroom en meer van hem/haar te accepteren. Het is niet uitgesloten dat zo'n positieve uitzonderingspositie kan omslaan in een negatievere positie. Wordt de leerling met Downs syndroom niet tot nauwelijks genoemd door de medeleerlingen - de categorie 'genegeerd' - wil dat niet meteen zeggen dat de leerling met Downs syndroom helemaal geen contacten heeft met de medeleerlingen. Omdat bijna alle leerlingen in de klas zich wel bewust zijn van het anders-zijn van de leerling met Downs syndroom, kan het zijn dat de leerling daarom niet genoemd wordt in de sociometrische schaal. De bijzondere positie in de groep die de leerling met Downs syndroom inneemt, wordt dan niet door een sociometrische schaal gemeten.

8.3 Slotbeschouwing

In betrekkelijk korte tijd heeft een groeiende groep kinderen met Downs syndroom de weg naar de basisschool gevonden. De ouders en leerkrachten van deze kinderen zijn over het algemeen positief over de opvang van kinderen met Downs syndroom op de basisschool. Dit lijkt een subjectief oordeel van betrokkenen die geneigd zijn vooral de voordelen van een plaatsing in het reguliere onderwijs te willen zien (zie ook 8.2). Observaties in de groep en oordelen van medeleerlingen schetsen een negatiever beeld over in ieder geval de contacten met medeleerlingen. Wil dit nu zeggen dat, ondanks de positieve geluiden van de betrokken ouders en leerkrachten, het niet zo goed gaat met de sociale integratie van kinderen met Downs syndroom? Dit is moeilijk zo zwart wit te stellen. Er zijn zeker aanwijzingen dat het beter zou kunnen. Dit is ook niet zo vreemd, omdat er immers sprake is van een nieuwe ontwikkeling. Er moet nog veel 'ontdekt' en 'uitgevonden' worden over hoe de opvang zo goed mogelijk kan plaats vinden. De manier waarop de leerlingen met Downs syndroom worden opgevangen op de basisschool is nog aan vele veranderingen onderhevig. Van de toenemende ervaringen, kennis en programma's over de opvang van kinderen met Downs syndroom in het reguliere onderwijs, zullen de

kinderen die nu het reguliere onderwijs instromen zeker profiteren. Daarnaast zijn er nog de eventuele lange termijn effecten op de medeleerlingen die meegewogen moeten worden. Ook zij leren van de omgang met een medeleerling met een handicap. Kinderen die bij een leerling met een handicap in de klas hebben gezeten kunnen als volwassenen op een andere manier met mensen met handicap omgaan. En zij zijn een mogelijk nieuwe werkgever, collega of buurtgenoot van de leerling met Downs syndroom.

Wanneer er voldoende aandacht is voor de sociale integratie en de daarmee samenhangende sociale ontwikkeling zal de opvang van kinderen met Downs syndroom in het reguliere onderwijs voor veel leerlingen een goede zaak zijn. Het oordeel van ouders en leerkrachten is hoewel subjectief, wel positief, terwijl ook duidelijk is dat er nog veel te verbeteren valt in de opvang. Positief is nu al dat kinderen met Downs syndroom veel zichtbaarder geworden zijn in en meer onderdeel geworden zijn van de samenleving.

Waar moet nu in de toekomst op gelet worden? Het nieuwe rugzak-beleid van de overheid heeft invloed op de opvang van de kinderen met Downs syndroom die straks in het reguliere basisonderwijs zullen komen.

Door dit beleid wordt het voor ouders en basisscholen eenvoudiger om extra geld en middelen in te zetten voor een plaatsing in het reguliere onderwijs. Dit beleid stelt ouders in staat zelf een keus te maken tussen regulier en speciaal onderwijs. Toch zijn er ook een aantal risico's verbonden aan dit beleid. Een eerste risico van het rugzak-beleid is dat de basisschool met behulp van de extra middelen een soort 'mini-speciaal onderwijs klasje' (van misschien één of twee leerlingen) binnen de eigen school kan creëren. Behalve dat er voor iedere 'rugzak'-leerling een handelingsplan moet worden opgesteld, zijn er geen inhoudelijke richtlijnen. De school kan de leerling dus zoveel uit de klas halen als ze zelf nodig acht. De kans bestaat dat het handelingsplan zich vooral richt op de schoolse leertaken en geen aandacht besteedt aan de sociale integratie van de leerling. Omdat de contacten tussen leerlingen met en zonder handicap vaak niet spontaan tot stand komen, moet hier juist extra aandacht aan besteed worden.

Een andere risico dat dit beleid met zich meebrengt is de overbelasting van de school. Het rugzak-beleid staat niet op zich, maar komt samen met veel andere nieuwe ontwikkelingen de school binnen. Er moeten niet alleen steeds meer leerlingen met problemen in het reguliere onderwijs worden opgevangen, ook moeten de leerkrachten naast de traditionele zaakvakken steeds meer andere lessen aanbieden, zoals het computeronderwijs. Veel leerkrachten ervaren al deze ontwikkelingen als een zware druk. Leerkrachten kunnen door het rugzak-

beleid te maken krijgen met leerlingen met een voor hen geheel nieuwe problematiek. De overheid schat dat met de invoering van de lgf 25% van de leerlingen van de huidige groep-2/3 scholen naar het reguliere onderwijs zullen gaan (Ministerie van OC&W, 1996). Waarschijnlijk krijgen hierdoor ruim één op de twee basisscholen te maken met een plaatsing van een leerling uit een groep-2/3 school. Voor de individuele leerkracht houdt dit in dat hij/zij zo incidenteel te maken zal krijgen met de plaatsing van een leerling met een verstandelijke handicap dat de leerkracht hier geen structurele ervaring mee op kan bouwen. Ondanks de beschikbare extra middelen en geld zullen leerkrachten dit toch als een taakverzwarende zien, omdat ze zich moeten inwerken in een voor hen geheel nieuwe problematiek.

Pijl en de Kam (1996) hebben nog gewezen op enkele andere mogelijke risico's van het rugzak-beleid. Zijn ouders wel voldoende in staat om de kwaliteit van het aanbod te kunnen beoordelen? Druisen de keuzen van ouders wellicht in tegen de opvattingen van deskundigen in het onderwijs? En hoe staat het met de aanzuigende werking? Het antwoord op deze vragen zal grotendeels, met de daadwerkelijke invoering van de lgf, uit de praktijk moeten blijken. Uit onderhavig onderzoek blijkt al wel dat veel ouders goed in staat zijn om duidelijke keuzen te maken voor hun kind. Vanuit de ouderverenigingen van kinderen met Downs syndroom worden veel nieuwe middelen en methoden aangereikt die de basisscholen prima kunnen gebruiken. Zoals al eerder is opgemerkt zijn de ouders van de kinderen met Downs syndroom over het algemeen wel hoog opgeleid. Er zal wel gewaakt moeten worden voor het risico dat het goed kunnen vullen van de rugzak van kinderen van hoger opgeleide ouders ten koste gaat van de kinderen met minder geschoolde en welbespraakte ouders (zie ook Gross, 1996).

8.4 Aanbevelingen voor de praktijk

In dit proefschrift is veel aandacht besteed aan de sociale contacten van de leerling met Downs syndroom met de medeleerlingen. Deze contacten zijn uitermate belangrijk voor de leerling met Downs syndroom en de leerkracht zal hier veel aandacht aan moeten besteden. Voor de leerkracht zijn er redelijk wat cognitieve leerprogramma's voorhanden (Bird & Buckley, 1997; Seminarium voor Orthopedagogiek, 1993), maar hoe gaat de leerkracht om met de leerling met Downs syndroom in de klas en hoe besteedt de leerkracht aandacht aan de sociale integratie van de leerling?

Voor de sociale integratie van de leerling met Downs syndroom is het belangrijk dat de leerling zoveel mogelijk les krijgt samen met de andere leerlingen. Nu is het natuurlijk niet altijd mogelijk de leerling hetzelfde lesprogramma te laten volgens als de medeleerlingen. De tijd van de extra leerkracht kan dan ingezet worden in de klas. De leerling met Downs syndroom kan dan alleen of met enkele andere leerlingen (met leerproblemen) les krijgen in dezelfde ruimte als de andere kinderen. Ook is het soms mogelijk dat de leerkracht de hulp inschakelt van een medeleerling die de leerling met Downs syndroom kan helpen. Het is belangrijk dat de leerling in de gelegenheid wordt gesteld te spelen en samen te werken met medeleerlingen. Hierbij hoeft zeker niet altijd een volwassene direct bij betrokken te zijn.

De leerkracht zal een aantal zaken goed in de gaten moet houden, naast een goedlopend leerproces, zowel cognitief als sociaal. De kans bestaat dat er een aantal zeer zorgzame en hulpvaardige medeleerlingen is die de leerling met Downs syndroom teveel bemoederen en helpen. Dit kan ten koste gaan van de zelfstandigheidsontwikkeling van de leerling met Downs syndroom. Verder moet de leerkracht oog hebben voor de sociale positie in de groep van de leerling met Downs syndroom en eventuele gevoelens van eenzaamheid van deze leerling. Voor de signalering van problemen kunnen een aantal instrumenten die ook in dit proefschrift beschreven staan gebruikt worden. Het is erg nuttig om regelmatig (bijvoorbeeld twee keer per jaar) de leerling met Downs syndroom in en buiten de klas te observeren. Bij deze observaties dient de observator te kijken naar de contacten tussen de leerlingen en naar de rol van de leerkracht hierbij. Naast de aantallen interacties kan de observator ook meer inhoudelijk kijken naar de interacties: over welke onderwerpen praat de leerling met Downs syndroom met de medeleerlingen? Is er sprake van gemeenschappelijke belangstellingen waar de leerkracht weer verder bij aan kan sluiten om de contacten te bevorderen? Zijn de interacties anders wanneer er wel of niet een volwassene direct betrokken is bij de leerling met Downs syndroom? Probeert de leerling met Downs syndroom interacties aan te gaan met medeleerlingen, maar reageren zij hier niet op (of andersom)? Vinden er ook veranderingen plaats in de contacten? Voor het beantwoorden van deze laatste vraag is een goede verslaglegging van belang, zeker voor de veranderingen die heel langzaam optreden. Ook het afnemen van de sociometrische schaal kan nuttig zijn, niet alleen voor het signaleren van een problematische positie in de groep van de leerling met Downs syndroom, maar ook van andere leerlingen. Natuurlijk moet de leerkracht wel rekening houden met de genoemde kanttekeningen bij het doen van sociometrisch onderzoek (zie 7.2.2).

8.5 Aanbevelingen voor verder onderzoek

De probleemstelling van dit proefschrift heeft zich gericht op de vraag hoe de opvang van kinderen met Downs syndroom in het reguliere basisonderwijs zo goed mogelijk zou kunnen plaatsvinden. Doel daarbij was om kennis te vergaren die bijdraagt aan het zo goed mogelijk kunnen opvangen van kinderen met Downs syndroom op de basisschool. Nu er meer kennis is over deze opvang is het logisch vervolgonderzoek te richten op twee terreinen. In de eerste plaats zal de verkregen kennis omgezet moeten worden in specifieke programma's voor leerkrachten. Leerkrachten moeten handvatten aangereikt krijgen waarmee ze hun lesprogramma zo kunnen inrichten dat leerlingen met Downs syndroom optimaal kunnen profiteren van en functioneren in het reguliere basisonderwijs. In de tweede plaats moet de leerling met Downs syndroom die de basisschool heeft doorlopen ook verder in het onderwijs. Dit is het tweede terrein voor vervolgonderzoek.

Voor een goede opvang van leerlingen met Downs syndroom op de basisschool zijn programma's voor leerkrachten van groot belang. Voor de zaakvakken is er de afgelopen jaren steeds meer materiaal verschenen (Bird & Buckley, 1997; Seminarium voor Orthopedagogiek, 1993). Voor leerkrachten is het echter zeker zo belangrijk om programma's te hebben waarin staat hoe ze bijvoorbeeld kunnen voorkomen dat de leerling met Downs syndroom een geïsoleerde positie in de groep krijgt, hoe een speciale leesmethode in de klas aangeboden moet worden, hoe ze de aandacht tussen de leerlingen in de klas kunnen verdelen, of hoe andere leerlingen eventueel kunnen samenwerken met de leerling met Downs syndroom. Voor de ontwikkeling van dergelijke programma's kan gebruik gemaakt worden van de resultaten van het hier uitgevoerde onderzoek. Er zal in deze programma's vooral veel aandacht moeten komen voor de sociale positie van de leerling met Downs syndroom in de groep. Voor een goede ontwikkeling van deze programma's is een aanvulling op het hier beschreven onderzoek wenselijk. Zo kan aan leerkrachten in het speciaal onderwijs die een leerling die daarvoor in het reguliere onderwijs heeft gezeten opvangen, gevraagd worden welke eventuele problemen zij signaleren in de opvang in het reguliere onderwijs. Een ander voorbeeld is onderzoek naar geschikte leertaken waarbij de leerling met Downs syndroom kan samenwerken met klasgenoten. Vervolgonderzoek zal zich in ieder geval moeten richten op de voorbereiding, de ontwikkeling en de invoering van programma's op de basisschool die de (sociale) integratie van de leerling zoveel mogelijk bevorderen.

Na het doorlopen van de basisschool zullen de ouders een keus moeten maken voor het vervolgonderwijs. Het ligt voor de hand dat veel ouders na de reguliere basisschool ook voor het reguliere voortgezet onderwijs zullen kiezen. Naar schatting vijftien leerlingen met Downs syndroom zitten nu al in het regulier voortgezet onderwijs. Van deze vijftien leerlingen volgt een aanzienlijk deel een traject waarin een Agrarisch Opleidings Centrum het eindonderwijs wordt (Janssen, 1997). Onderzocht moet worden welke typen vervolgonderwijs geschikt zijn voor de leerling met Downs syndroom en hoe de leerling vervolgens het best opgevangen kan worden op de betreffende school. Voor een groot deel zal het reguliere voortgezet onderwijs te maken krijgen met dezelfde aanvangsproblemen die ook in het basisonderwijs speelden, zoals het vinden van een school die bereid is hun kind met Downs syndroom op te nemen. Dit is waarschijnlijk nog problematischer dan in het basisonderwijs, omdat er veel meer leerkrachten betrokken zijn bij de opvang van de leerling met Downs syndroom en de prestatiegerichtheid in het voortgezet onderwijs groter is. Verder is ook hier een groot gebrek aan kennis, zowel over de onderwijsdoelen die aan deze leerlingen gesteld kunnen worden, als over de wijze waarop de contacten tussen de leerlingen bevorderd kunnen worden. En ook hier zal rekening gehouden moeten worden met de grote werkdruk van de leerkrachten door alle onderwijsveranderingen die ook in het voortgezet onderwijs plaatsvinden.